

Fernando Savater, *Lof der godloosheid. Kleine filosofie van ongeloof en twijfel* (Utrecht: Erven J. Bijleveld, 2010), pp. 222, € 17,50.

365 goddeloze dagen, met een voorwoord van Paul Cliteur en tekeningen van Jos Collignon en anderen (Veen Magazines, 2011), € 15,95.

Religie als pijnstillert

“*Stil maar, wacht maar, alles wordt nieuw, de hemel en de aarde.*” Ik weet niet of er een Spaanse versie van dit liedje bestaat, maar als dat zo is, dan is het zeker koren op de molen van Fernando Savater. Savater, hoogleraar filosofie aan de Universiteit van Madrid, biedt in zijn recentste boek, *Lof der godloosheid*, een scherpe kritiek van elke vorm van religie. Savater begint zijn boek met de terechte constatering dat, tegen alle verwachting in, religie wereldwijd groeit, zowel wat betreft het aantal aanhangers van religie als wat betreft haar invloed. Hoe is dit mogelijk, vraagt Savater zich af: waarom wil religie maar niet verdwijnen?

Zijn antwoord is kort en helder: religie is een product van onze sterfelijkheid. Omdat we bang zijn voor de dood en eeuwig willen leven, verzinnen we een hiernamaals, een onsterfelijke ziel en een God die het goede beloont en het kwade straft. Ten diepste laten we ons niet bepalen door wat we denken en weten, maar door wat we verlangen en vrezen. We gaan pas echt leven als we ons daarvan losmaken, als we zelfstandig gaan nadenken in plaats van ons op God of een andere transcendente autoriteit te beroepen, als we zelf zin aan ons bestaan durven te geven.

Het trof me dat de auteur direct aan het begin van het boek zijn passie voor waarheid verwoordt. Hij spreekt daar zijn weerzin uit tegen mensen die prietpraat uitkramen om indruk te maken op anderen en tegen mensen die zich vastklampen aan grote stellingen omdat ze niet durven te twijfelen. Met verve bekritiseert hij postmodernistische interpretaties van religie die niets van religies overlaten en simpelweg niet stroken met wat de aanhangers van de meeste religies geloven. Dit resoneerde bij mij als filosoof: wie wil weten hoe de werkelijkheid in elkaar zit, kan kritisch elke vooronderstelling bevragen, durft het om te betwijfelen wat anderen vanzelfsprekend vinden en waagt het om zijn of haar eigen opvattingen opnieuw onder de loep te nemen.

Voor wie dit verlangen deelt is de rest van het boek een grote teleurstelling. Waar we in andere boeken van Savater, zoals *Het goede leven*, nog allerlei prikkelende gedachten en nieuwe invalshoeken aantreffen, is *Lof der godloosheid* niet veel meer dan een aaneenrijging van karikaturen en clichés. Zoals gezegd is religie volgens Savater het product van angst voor de dood. Dat we geloven dat er leven na de dood is komt, zegt hij, doordat we in dromen ook lijken te kunnen bestaan zonder ons lichaam. Dit soort wilde beweringen past volgens mij heel goed thuis in het rijtje psychologiserende speculaties van Freud, Marx en Feuerbach. Nergens onderbouwt Savater zijn betoog met wetenschappelijk bewijsmateriaal of degelijke filosofische redeneringen. Dit is onbevredigend. Waarom zouden mensen in God geloven puur omdat ze verlangen dat Hij er is? Er zijn honderdduizend dingen die we verlangen, maar die we niet geloven. Als zijn speculatieve munitie op is gaat Savater over op de bekende bezwaren tegen religieus geloof. Eeuwig leven is gezien de natuurwetten onmogelijk. Een goede God zou het kwaad in de wereld nooit toelaten. God kan niet boven de moraal verheven zijn. God zou meer wonderen moeten doen. Het christelijk geloof is verifieerbaar noch falsifieerbaar. Enzovoorts. Over de vele antwoorden die op deze oude vragen gegeven zijn schrijft Savater geen woord.

Terecht merkt Savater op dat het christendom vanaf zijn ontstaanstijd anders is dan de heidense religies: het christelijk geloof is *exclusief*. Christenen menen dat alleen het christelijk geloof waar is en dat alles wat daarmee in strijd is onwaar is. Je zou gezien Savaters passie

voor waarheid verwachten dat hij dat zou kunnen waarderen, maar hij ageert er juist tegen. Dit is verbazend, want het feit dat een religie exclusief is op waarheidsgebied wil nog niet zeggen dat die religie andere godsdiensten verbiedt of aanhangers van andere religies vervolgt.

Op sommige plaatsen in het boek verlaat Savater helemaal het filosofische discours en vervalt hij in een ordinaire scheldpartij. De meeste theologen en profeten zijn charlatans. Het ongelovige onderscheidingsvermogen is op zijn arrogantste momenten nog altijd nederiger dan de morele hoogmoed van het geloof. Religieuze doctrines zijn schaamteloos, hiërarchisch, misogyn en gekant tegen individuele vrijheid, lichamelijk genot, kritische vragen en onbelemmerd onderzoek van de eigen leerstellingen. Religies zijn kruistochten tegen de humor. En ga zo maar door. Met dit soort generalisaties maakt Savater zichzelf ongeloofwaardig. Voeg hierbij zowel het dwepen met filosofen als David Hume, Baruch Spinoza en Bertrand Russell, en de volslagen afwezigheid van elke serieuze gedachtewisseling met gelovige denkers – waarvan de geschiedenis er toch genoeg kent – en elke lezer die oprecht wil weten hoe we over religie moeten denken, zal de neiging voelen om dit boek bij het oud papier te leggen.

Al met al verschilt *Lof der godloosheid* inhoudelijk niet zo veel van het onlangs verschenen *365 goddeloze dagen*, een atheïstische scheurkalender voor 2011. Daarin staan naast grappige gedachten, veel simplistische, kwetsende en karikaturale citaten en tekeningen. Onderaan elke bladzijde wordt een beroemde persoon en zijn of haar functie genoemd, met daarbij de veelzeggende kwalificatie ‘ook non-theïst’. Dit lijkt me waardevol voor degenen die zichzelf graag bevestigd willen zien in hun atheïsme, maar zinloos en misplaatst voor de oprechte zoeker. Als we de waarheid willen weten over de oorsprong en het doel van ons leven, dan zullen we als gelovigen, agnosten en atheïsten elkaar moeten opzoeken om te vragen, te luisteren, te verhelderen, te argumenteren, in te voelen en te beleven, in plaats van de draak met elkaar te steken om te blijven denken wat we altijd al dachten.

Het zou volgens mij jammer zijn om deze boeken daarom maar naast ons neer te leggen. Ze riepen bij mij in ieder geval twee vragen op. Ten eerste, wat is hier aan de hand? Wat bezielt deze mensen als het geen passie voor waarheid is? Zouden ze niet *willen* dat bijvoorbeeld het christelijk geloof waar is, is het een aversie tegen God zelf, tegen de erkenning dat we noch de oorsprong noch de zin van ons bestaan in handen hebben? Of hebben we als christenen onszelf te serieus genomen en ontvangen we nu de verdiende relativering? Of is dit hun beeld van het christelijk geloof? In hoeverre hebben we dan als christenen aan dit beeld bijgedragen? En wat kunnen we doen om bij familie, vrienden en collega's een ander beeld te laten zien?

Dat godsdienst voortkomt uit verlangen en niet zozeer uit denken of weten is iets dat de kerk altijd al geleerd heeft. Volgens Paulus heeft ieder mens zelfs een ingeschapen Godsbesef of, misschien beter, een natuurlijk verlangen naar God, een *divinitatis sensus*, zoals het later genoemd zou worden. Fair enough, maar dat laat een tweede vraag open: hoeveel *religie*, in de zin zoals Savater daarover schrijft, zit er in onze *godsdienst*? In hoeverre laten we ons leiden door angst voor de dood, gebrek aan lef om zelf te denken, verlangen naar zekerheid en wantrouwen jegens het onbekende? Aan het einde van zijn leven schreef Dietrich Bonhoeffer over de toekomst van het christelijk geloof. Hij prees toen de secularisatie, een proces dat hij deels als een grote zegening zag, namelijk als het mondig worden van de mens. Willen we als christenen wandelen in de vrijheid die ons door God gegeven is? En durven we te leven met twijfel en onzekerheid, durven we met lege handen te staan? Elke sarcastische aanval op het christelijk geloof is volgens mij niet alleen reden voor een heldere respons, maar ook voor een blik in de spiegel. Ik denk dat alleen dan zal blijken in hoeverre ons geloof een pijnstillers is.

Rik Peels is aio filosofie aan de Universiteit van Utrecht en promoveert op *The Ethics of Belief* (zie www.rikpeels.nl)